

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 1704

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr

Yayın No | Publication Number: 1017

Kitap Adı : Âlûsî'nin Râzî Eleştirisi

Book Title : Al-Âlûsî's Critique of al-Râzî

ISBN : 9786255576712

DOI : doi.org/10.70458/fcr.978-625-5576-71-2

Yazar | Author: Mustafa Cihad Bakkal | orcid.org/0000-0002-3030-991X

Kurum | Institution: Pamukkale Üniversitesi

ROR ID: ror.org/01etz1309

Editör | Editor: Harun Abacı | orcid.org/0000-0003-2259-5722

Yayın Türü | Publication Type: Kitap | Book - Monograph

Yayın Dili | Language: Türkçe | Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 170 (xiv + 156)

Yayın Tarihi | Publication Date: Eylül | September 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRCM9 İslam: Kuran ve tefsir | İslam: Koran & exegesis

BISAC: REL037030 - İslam / Kuran ve Tefsir | Religion / İslam / Koranic Studies & Exegesis

THEMA: QRYX Kur'an ve tefsir çalışmaları | Qur'an and Qur'anic studies

LC Classification: BP130.7 - Kur'an - Tefsir, yorumsal eserler | Qur'an - Commentaries and exegesis

DEWEY: 297.1226 - Kur'an Tefsiri | Qur'an - Exegesis and Commentary

WoS Category: Religion | Religion

WoS Citation Topics Meso: Islamic Studies | İslam Araştırmaları

WoS Citation Topics Micro: Qur'anic Studies & Tafsir | Kur'an Çalışmaları ve Tefsir

Scopus Subject Areas: 1202 - Din ve Teoloji | Religious Studies

Atf Bilgisi | Cite as: Bakkal, Mustafa Cihad. *Âlûsî'nin Râzî Eleştirisi*. FCR Yayın Ltd., 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Âlûsî'nin Râzî Eleştirisi

Mustafa Cihad BAKKAL

Ankara 2025

Yazar Hakkında

Mustafa Cihad BAKKAL

1985 yılında Giresun'da doğan Bakkal, ilköğrenimini Giresun Görele'de tamamlayarak 2005 yılında İstanbul Kartal Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 1996-1998 yılları arasında Giresun Merkez Kur'an Kursu'nda hafızlığını ikmal etti. 2005 yılında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kaydoldu ve birinci sınıfın sonunda Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne yatay geçiş yaparak 2009 yılında buradan mezun oldu. 2010 yılında, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı'nda başladığı Yüksek Lisans eğitimini 2011 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Ali Galip Gezgin'in danışmanlığında hazırladığı "*Kur'an-ı Kerim'de Hamd Kavramı*" başlıklı teziyle tamamladı. 2011 yılında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne intisap etti. 2018 yılında aynı üniversitede Prof. Dr. İshak Özgel'in danışmanlığında hazırladığı "*Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an Adlı Eserinde Esbâb-ı Nüzûl*" başlıklı teziyle doktora derecesi aldı. 2011-2021 yılları arasında Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalıştı. Şubat 2021'de Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'na öğretim üyesi olarak atandı. Halen aynı fakültede görevine devam etmektedir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

About the Author

Mustafa Cihad BAKKAL

Born in Giresun in 1985, Bakkal completed his primary education in Görele (Giresun) and graduated from Istanbul Kartal Anatolian Imam Hatip High School in 2005. Between 1996 and 1998, he completed his memorization of the Qur'an at the Giresun Central Qur'an Course. In 2005, he enrolled in the Faculty of Theology at Necmettin Erbakan University in Konya. At the end of his first year, he transferred to Marmara University Faculty of Theology, from which he graduated in 2009. In 2010, he began his Master's studies in the Department of Qur'anic Exegesis, Division of Basic Islamic Sciences, at the Institute of Social Sciences, Marmara University. He subsequently completed his Master's degree in 2011 at Süleyman Demirel University, under the supervision of Prof. Dr. Ali Galip Gezgin, with a thesis entitled The Concept of "Hamd" in the Holy Qur'an. In the same year, 2011, he joined the Faculty of Theology at Süleyman Demirel University. He obtained his doctoral degree in 2018 at the same university under the supervision of Prof. Dr. İshak Özgel, with a dissertation entitled *Asbāb al-Nuzūl* in the Book of Māturīdī's *Ta'wīlāt al-Qur'ān*. Between 2011 and 2021, he served as a research assistant in the Department of Qur'anic Exegesis at the Faculty of Theology, Süleyman Demirel University. In February 2021, he was appointed as a faculty member in the Department of Qur'anic Exegesis at the Faculty of Theology, Pamukkale University, where he continues to serve. He is married and the father of four children.

Kitap Hakkında

Âlûsî'nin Râzî Eleştirisi

Bu kitap, tefsir geleneğinde müfessirler arası tenkit ve mukayeseyi merkeze alan bir araştırmadır. Eserde klasik dönemin iki önemli ismi olan Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210) ile Şehâbeddîn el-Âlûsî (ö. 1270/1854) arasındaki tefsir anlayışı farklılıkları ele alınmakta; bu çerçevede Âlûsî'nin *Rûhu'l-meânî* adlı eserinde, Râzî'nin meşhur tefsiri *Mefâtîhu'l-gayb*'a yönelttiği eleştiriler sistematik olarak incelenmektedir.

Çalışma, öncelikle her iki müfessirin hayatı, ilmî kişiliği ve tefsir metodlarını ana hatlarıyla ortaya koymakta, ardından Âlûsî'nin Râzî'ye yönelttiği tenkitleri metodoloji ve muhteva yönüyle tasnif etmektedir. Bu bağlamda meseleler, rivayet–dirâyet ilişkisi, hadislerin ve selef nakillerinin bağlayıcılığı, mezhep aidiyeti, Kur'ân ilimleri, dilbilimsel tahliller, bilimsel ve işârî tefsir gibi geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Böylelikle müfessirlerin ilmî arka planlarının ve metodolojik tercihlerinin, aynı âyetlerin yorumunda nasıl farklı sonuçlar doğurduğu ayrıntılı şekilde gösterilmektedir.

Eserin en dikkat çekici yönlerinden biri, Âlûsî'nin Râzî'ye yönelttiği eleştirilerin sadece bireysel görüş farklılıklarından ibaret olmadığı, bilakis tefsir geleneğinde yüzyıllardır süregelen akıl–nakil, rivayet–dirâyet, lafız–mana dengesine dair tartışmaların bir yansıması olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu açıdan kitap, tefsir tarihinin temel meselelerini örnek olaylar üzerinden tahlil etmekte ve klasik geleneğin iç dinamiklerine dair değerli ipuçları sunmaktadır.

Kitap, aynı zamanda tefsir ilminde “eleştiri kültürü”nü tarihî seyrine de ışık tutmaktadır. Sahâbe döneminden itibaren başlayan farklı yorum ve eleştiri geleneğinin, Taberî (ö. 310/923), Mâtürîdî (ö. 333/944), Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Râzî gibi büyük müfessirler aracılığıyla kurumsallaştığı, Âlûsî'nin de bu geleneği son dönemde güçlü bir şekilde temsil ettiği vurgulanmaktadır. Bu yönüyle eser, yalnızca iki müfessir arasındaki ihtilafları değil, tefsir geleneğinin bütünsel yapısını da kavramaya yardımcı olmaktadır.

Sonuç olarak *Âlûsî'nin Râzî Eleştirisi*, klasik tefsir mirasını hem anlamaya hem de günümüz araştırmalarına teorik bir zemin oluşturmaya

yönelik önemli bir katkı sunmaktadır. Râzî ve Âlûsî'yi doğrudan mukayeseli şekilde ele alan çalışmaların azlığı dikkate alındığında bu eserin hem akademik literatürde bir boşluğu doldurduğu hem de metodolojik açıdan yeni imkânlar sunduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Fahreddîn er-Râzî; Şehâbeddîn el-Âlûsî; Tefsir Metodolojisi; Rivayet-Dirâyet; Eleştiri Kültürü

About the Book

Al-Ālūsī's Critique of al-Rāzī

This book is a study that focuses on inter-exegetical critique and comparison within the tafsīr tradition. The work addresses the exegetical differences between two eminent figures of the classical period: Fakhr al-Dīn al-Rāzī (d. 606/1210) and Shihāb al-Dīn al-Ālūsī (d. 1270/1854). In particular, it systematically examines the criticisms directed by al-Ālūsī, in his *Rūḥ al-Maʿānī*, against al-Rāzī's renowned commentary *Mafātiḥ al-Ghayb*.

The study begins by outlining the lives, scholarly profiles, and exegetical methods of both scholars, before turning to al-Ālūsī's criticisms of al-Rāzī on methodological and substantive grounds. Among the topics addressed are the tension between transmitted and rational exegesis (*riwāya* and *dirāya*), the binding authority of ḥadīth and early reports, differences between tafsīr and *ta'wīl*, sectarian affiliations, Qur'ānic sciences, linguistic analyses, scientific exegesis, allegorical interpretation, and theological commentary. In this way, the work demonstrates how the distinct intellectual backgrounds and methodological preferences of the two exegetes led to divergent interpretations of the same verses.

One of the most significant contributions of this book is its demonstration that al-Ālūsī's critiques of al-Rāzī are not merely personal disagreements, but rather a reflection of the longstanding debates within tafsīr tradition over reason and revelation, transmission and independent reasoning, form and meaning, and rhetoric and coherence. Thus, the work not only highlights the intellectual exchange between two prominent exegetes, but also sheds light on some of the most fundamental issues in the history of Qur'ānic interpretation.

The book also illuminates the historical development of the "culture of critique" in tafsīr studies. Beginning with the corrections made by the Prophet himself regarding misunderstandings of the Qur'ān, and continuing through the Companions, early exegetical schools, and later scholars such as al-Ṭabarī (d. 310/923), al-Māturīdī (d. 333/944), al-Zamakhsharī (d. 538/1144) and al-Rāzī, this tradition of critique

culminates in al-Ālūsī as a late representative of rigorous exegetical engagement. By situating al-Ālūsī's objections to al-Rāzī within this broader trajectory, the book contributes to a deeper understanding of tafsīr as both an interpretive and evaluative discipline.

In conclusion, al-Ālūsī's Critique of al-Rāzī makes a valuable contribution to both the comprehension of classical exegetical heritage and the methodological foundations of contemporary Qur'ānic studies. Given the scarcity of works that directly compare al-Rāzī and al-Ālūsī, this study fills an important gap in the literature and offers fresh perspectives for future research in the field.

Keywords: Fakhr al-Dīn al-Rāzī; Shihāb al-Dīn al-Ālūsī; Tafsīr Methodology; Riwāya and Dirāya, Culture of Critique

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
BİR MÜFESSİR OLARAK RÂZÎ VE ÂLÛSÎ	7
1.1. Râzî	7
1.1.1. Hayatı ve İlmî Kişiliği	7
1.1.2. Tefsiri	11
1.1.3. Metodu	12
1.1.4. Râzî'ye Yöneltilen Eleştiriler	16
1.2. Âlûsî	21
1.2.1. Hayatı ve İlmî Kişiliği	21
1.2.2. Tefsiri	25
1.2.3. Metodu	27
1.2.4. Âlûsî Tefsirinde Râzî'nin Yeri	30
İKİNCİ BÖLÜM	
ÂLÛSÎ İLE RÂZÎ'NİN AYRIŞTIĞI TEMEL NOKTALAR	35
2.1. Metodolojik Farklılık	35
2.1.1. Rivayet-Dirâyet Çatışması	36
2.1.2. Âlûsî'nin Râzî'nin Rivayet Metoduna Bakışı	39
2.1.3. Hadislerin Bağlayıcılığı	48
2.1.4. Selef Nakillerinin Bağlayıcılığı	54
2.1.5. Âlûsî'nin Râzî'ye Yönelik Metod Eleştirisi	64
2.2. Mezhep Aidiyeti	73
2.2.1. İtikadî Mezhep Farklılığı	74
2.2.2. Fıkhî Mezhep Farklılığı	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ÂLÛSÎ'NİN RÂZÎ'Yİ ELEŞTİRDİĞİ KONULAR	83
3.1. Kur'ân İlimleri	83
3.1.1. Esbâb-ı Nüzûl	83

3.1.2. Nâsîh ve Mensûh	88
3.1.3. Müteşâbihü'l-Kur'ân	90
3.1.4. İ'câzü'l-Kur'ân	95
3.1.5. Müşkilü'l-Kur'ân	96
3.1.6. Münâsebâtü'l-Kur'ân	98
3.1.7. Mübhemâtü'l-Kur'ân	101
3.1.8. Aksâmü'l-Kur'ân	108
3.2. Tefsir	104
3.2.1. Dilbilimsel Tefsir	104
3.2.1.1. Lügat-İştikâk	104
3.2.1.2. Nahiv	108
3.2.1.3. Belâgat ve Fesahat	111
3.2.2. Bilimsel Tefsir	116
3.2.3. İşârî-Bâtınî Tefsir	126
3.2.4. Kelâmî Tefsir	128
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	143
DİZİN	153

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılması ve yorumlanması, İslâm düşünce geleneğinin en temel meselelerinden biridir. Bu bağlamda tefsir ilmi, asırlar boyunca hem Kur'ân'ın mana bütünlüğünü koruma hem de çağın ihtiyaçları doğrultusunda yorumlama sorumluluğunu bir arada yürütmeye çalışan müfessirler aracılığıyla zengin bir yorum geleneği ortaya koymuştur. Ancak bu gelenek yalnızca anlam üretimiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda farklı yorumların tahlil ve tenkit edilmesi suretiyle eleştirel bir boyut da kazanmıştır. Tefsir tarihinde "eleştiri kültürü" olarak nitelendirilebilecek bu birikim, özellikle müfessirler arasında yaşanan tartışmalarda açık bir şekilde kendini göstermektedir.

Bu kitap, söz konusu geleneği anlamaya katkı sağlamak amacıyla klasik tefsir literatürünün iki önemli ismi olan Fahreddîn er-Râzî ve Şehâbeddîn el-Âlûsî arasındaki ihtilafları merkeze alarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda Âlûsî'nin Râzî'nin tefsir anlayışına yönelik değerlendirme ve tenkitleri hem içerik hem de yöntem bakımından incelenmiş; bu eleştirilerin ne gibi gerekçelere dayandığı ve hangi tefsir meselelerine yoğunlaştığı ortaya konulmuştur. Çalışmada Râzî'nin *Mefâtîhu'l-gayb*'i ile Âlûsî'nin *Rûhu'l-meânî* isimli tefsirleri esas alınmış, kaynaklar dokümantasyon metodu ile toplandıktan sonra tümevarım ve mukayeseli analiz yöntemleriyle sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın temel amacı herhangi bir müfessiri savunmak ya da eleştirmekten ziyade, tefsir geleneği içerisinde farklı yaklaşımların hangi ilmî temeller üzerine inşa edildiğini ortaya koyarak hem klasik tefsir mirasının anlaşılmasına katkı sunmak hem de günümüz tefsir araştırmalarına teorik bir zemin hazırlamaktır.

Bu mütevazı çalışmanın fikir aşamasından yayına hazırlanmasına kadar her safhasında rehberliğiyle yol gösteren ve kiti-

bın editörlüğünü üstlenerek önemli katkılarda bulunan değerli hocam Harun Abacı'ya en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu sürecin zorluklarını büyük bir sabır ve anlayışla göğüsleyen kıymetli eşime ve her biri gözümün nuru olan evlatlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Mustafa Cihad BAKKAL

Denizli 2025